

MUTAXASSISLIK FANLARINI O‘QITISHDA “TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH” TEXNOLOGIYASINI QO‘LLASH USULLARI

Maxammadaliev Dilnavoz

Erniyozova Dilyora

Respublika musiqa va san’at kolleji

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mutaxassislik fanlarini o‘qitishda “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish” texnologiyasini qo‘llash usullari.*

Kalit so‘zlar: *insert, klaster, marker, obyektiv*

Inson har qanday faoliyatida tanqidga duch keladi hamda tanqid to‘g‘ri qilingan bo‘lsa ish faoliyatini samarali olib borishda to‘g‘ri yo‘l ko‘rsata oladi. Yillar davomida shakllangan fikrlarga ko‘ra, tanqid deganda atrofdagi buyumlar yoki ob‘ektlariga nisbatan munosabat tushuniladi va ko‘pincha salbiy munosabat bildiriladi. Biroq, bu fikr butunlay to‘g‘ri emas. Tanqid bilan birga tanqidiy fikrlash tushunchasi ham mavjud. Biroq, tanqidiy fikrlash buyumlar va ob‘ektlarni salbiy tomonlama baholash maqsadini o‘z ichiga olmaydi. Avvalo, bu insonning intellektual faoliyatining bir turi bo‘lib, bizni o‘rab turgan dunyoga nisbatan yuqori darajadagi tushunish, idrok etish va munosabatning obyektivligi bilan tavsiflanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, eng avvalo, o‘z bilimlarini tajriba bilan bog‘lash va uni boshqa manbalar bilan taqqoslashdir. Har bir inson o‘zi eshitgan ma‘lumotiga ishonmaslik, uning ishonchliligini va dalillar mantiqiyiligini tekshirish, shuningdek, har kuni duch keladigan muammolarini hal qilish imkoniyatlarini ko‘rib chiqish huquqiga ega.

Tanqidiy fikrlash bir necha jihatlarga ega:

- olingan ma‘lumotlar tanqidiy fikrlashning boshlang‘ich nuqtasidir, lekin oxiri emas;
- tanqidiy fikrlashning boshlanishi savollar berish va hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolarni oydinlashtirish bilan tavsiflanadi;
- tanqidiy fikrlash har doim ishonchli dalillar yaratishga intiladi;
- tanqidiy fikrlash ijtimoiy fikrlash turidir.

Ideal tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan odamda yaxshi anglab olish, atrofdagi dunyoni baholashda adolatlilik, muammolarni va murakkab masalalarni qayta ko‘rib chiqish va tushunib olish istagi mavjud bo‘ladi. U kerakli ma‘lumotlarni diqqat bilan izlaydi va uning mezonlarini oqilona tanlaydi. Ushbu fazilatlarga ega bo‘lish uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantirish kerak.

Ushbu texnologiya Shimoliy Ayova universitetining Xalqaro kitobxonlik assotsiatsiyasi va Xobard va Uilyam Smit kollejlari tomonidan ishlab chiqilgan. Metodologiya Rossiyada 1997 yilda qo‘llanila boshlandi va bugungi kunda u

nisbatan yangi, ammo juda samarali texnologiyalardan biri hisoblanadi. Bu texnologiya birinchi navbatda ochiq axborot makonida insonning asosiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi va bu ko'nikmalarni amaliyotda qo'llashga o'rgatadi. O'qish va yozish biz ma'lumotni qabul qiladigan va uzatadigan asosiy jarayonlardir. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning barcha usullari puxta o'ylangan samarali o'qishga asoslanadi, uning davomida odam olingan barcha ma'lumotlarni tahlil qilish va tartiblashni o'rganadi. Bunda "matn" tushunchasi nafaqat yozma yozuvlarni, balki o'qituvchining nutqini, shuningdek, video ma'lumotlarni ham o'z ichiga oladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi uch bosqichdan iborat: chaqiruv bosqichi, tushunish va aks ettirish bosqichlari.

1. "Chaqiruv" bosqichi. Bu oldin olingan bilimlarni faollashtiradi, bilimlardagi kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi hamda yangi ma'lumotlarni olish maqsadlarini belgilaydi.

2. "Tushunish" bosqichi. Ushbu bosqichda matn bilan samarali ish olib boriladi, ya'ni matnni tushunish davomida inson turli belgilarni qo'yadi, jadvallarni yaratadi va ma'lumotlarni tushunish hamda shahsiy kuzatishlari uchun kundalik tutiladi. Yuqorida aytib o'tilgandek "matn" bu nutq va video ma'lumotlar turlarini ham anglatadi.

3. "Aks ettirish" (tafakkur) bosqichi. Bilimlarni tushunish va amaliyotda qo'llash darajasiga olib chiqish imkonini beradigan bosqich hisoblanadi. Bu bosqichda shaxsning matnga shaxsiy munosabati shakllanadi, u o'z so'zlari bilan yozadi yoki muhokama paytida muhokama qiladi. Muhokama uslubi muhimroq hisoblanadi, chunki fikr almashish jarayonida muloqot qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi turli metodologik usullarni o'z ichigaladi:

- faol yozish usullari (jadvali belgilash, klaster, "qo'sh kundalik", "B-B-B" jadvali);
- faol o'qish va tinglash usullari (insert, to'xtab o'qish);
- guruh ishini tashkil etish usullari (juftlikda o'qish va umumlashtirish, zigzag).

Amalda qo'llaniladigan asosiy usullarni ko'rib chiqaylik:

1. "B-B-B" usuli (biz bilamiz – bilmoqchimiz – bilib oldik). Amalda matn bilan ishlashda jadval tuziladi, unda odam o'z fikrlarini tegishli maydonlarga kiritadi va keyin yozganlarini tahlil qiladi.

2. Insert. Bu belgilashli o'qish usulidir. Matnni o'qiyotganda, odam ma'lumotga bo'lgan munosabatiga mos keladigan belgilarni qo'yadi. Ish jarayonida 4 ta marker-belgi qo'llaniladi:

"V" - yozma odam allaqachon bilgan yoki bilgan deb o'ylagan bilimga mos keladi;

"-" - yozilgan bilim odam allaqachon bilgan yoki bilgan deb o‘ylagan bilimga zid keladi;

“+” – yozilgan bilim inson uchun yangilik;

"?" - yozma ma'lumot tushunarsiz bo'lsa yoki shaxs o'qilayotgan mavzu bo'yicha batafsilroq ma'lumot olishni xohlasa qo'yiladi.

Bu usul ma'lumotni tajriba va bilimga ko'ra tasniflash imkonini beradi. Barcha qayd etilgan ma'lumotlar jadvalga kiritiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun texnologiyadan foydalanish insonga ko'plab intellektual muammolarni hal qilishga imkon beradi. Tanqidiy fikrlashi yaxshi rivojlangan shaxs ochiq ko'ngil, harakatchan, ijodiy va mustaqil hisoblanadi. U odamlarga mehr bilan munosabatda bo'ladi va o'z faoliyati natijalari uchun javobgar bo'la oladi.